

Тетяна Белімова

ПІСЛЯ НОЧІ ЗАВЖДИ ПРИХОДИТЬ ДЕНЬ

[Султанли В. Полярна ніч. – Київ: Задруга, 2016. – 104 с.]

Переді мною збірка малої прози “Полярна ніч” знаного азербайджанського письменника Вагіфа Султанли, автора книжок “Згаслі зірки” (1988), “Людське море” (1992), “Невільничий ринок” (1999), “Сон забуття” (2002), “Долина порожнечі” (2010) та ін., що їх здебільшого склали оповідання та повісті. “Полярна ніч” вийшла в українському перекладі минулого року в київському видавництві “Задруга”. У книжці твори різних років, об’єднані спільною темою, яка обертається навколо таємниці людського буття. Здавалося б, В. Султанли говорить про зрозуміле, кожному близьке, проте неповторний колорит Сходу робить його оповіді подібними до славнозвісних арабських казок із “Тисячі й однієї ночі”, де повчання переплітається з захопливими пригодами, а життєва мудрість переважає над повсякденною суєтою. Утім “Полярна ніч” майже позбавлена дидактизму. Письменник тут радше схожий на правдивого художника, який малює свої полотна під певним кутом, а висновок лишає як своєрідний привілей для читача.

В. Султанли центральною темою розмови у своїх оповідях обирає хиткий перехід від життя до смерті. Письменник ніби зважає в кожній історії людську долю, на своєрідних терезах визначаючи її вартість, щоразу відсилаючи читачів до таких понять як чесність і честь, правда і правдивість, брехня й облуда. Ми не побачимо в “Полярній ночі” героїчних персонажів, здатних здійснити подвиг, так само ми не побачимо й відвертих негідників, котрих автор нещадно таврує за їхні злі умисли й справи. Перед нами звичайні люди з їхніми буденними

болями й радостями, а всі перетворення, яких вони зазнають, здається, відбуваються глибоко всередині, стосуються лише внутрішнього світу.

Скажімо, герой новели “Біла дорога” старий Назір-кіші болісно переживає втрату рідним селом коней. Адже він коваль і ветеринар, усе життя якого зосереджено навколо догляду за конями. Автор умовчує причини, що через них село позбавилося худоби, лише натякає на якісь радянські реформи. Можливо, ідеться про воєнне лихоліття, коли скот забирали на потреби армії; читачеві про це нічого не відомо. Лишається голий і доконаний факт: село позбулося коней, і коваль Назір-кіші вмирає, відчуваючи безмірну тугу через утрачений сенс існування і гостро переживаючи власну непотрібність за нових умов: “Назір-кіші на селі був не тільки ковалем, з чиїм би конем чого б не сталося, вели до нього: “Прошу тебе, подивися, що з ним”. Назір-кіші, відкривши коневі рота, спочатку оглядав його зуби, потім, розсунувши вії, оглядав кромку ока, потім нахилився, заглядав під живіт, і тільки після цього визначав, що з ним.

З того дня, як коней забрали і відправили на забій, старий відчував, що голова Гачай не проти знести його “ковальську лавку”, але поки не береться за це, чи то через це, що високо цінує коваля, чи то просто засмучувати його не хоче. Чекає, може, сам він усе зрозуміє. Однак, все розуміючи, Назір-кіші, тим не менш, знав і те, що, незважаючи на вік, йому важко буде залишитися без роботи, без справи своєї, от і все” [1, 9].

У не меншій моральній скруті упродовж багатьох років перебуває й Гадір, герой оповідання “Чужий”, який став заручником власного милосердя, погодившись оселитися в німеччій Ханімнісі і доглядати за нею. В обмін на такі послуги старенька пообіцяла заповісти дорогоцінне за часів перебудови житло в місті. Час минає, і герой переконається, що жінка, яка скористалася його добротою та довірою, удавано хвора. Натякаючи весь час, що перебуває на межі життя й смерті, Ханімніса симулює хворобу та залюбки користується з усіх вигод і послуг, які їй старанно надає пожилиць. “Переїдь до мене жити, синку <...> Переведу квартиру на тебе, а ти будеш мені, як син, адже нікого у мене немає” [1, 19], – здається, нічого поганого в такому проханні старенької до Гадіра нема. До того ж вона переконує героя, що жити їй лишилося зовсім не довго і єдине, чого вона прагне, – бути похованою “як годиться”: “Але благаю, поховай мене, як годиться, ніби, не дай Бог, рідну матір ховаєш. Прийми слова ці як наказ, і, крім цього, інших прохань до тебе немає” [1, 19]. Гадір, котрому в житті не надто таланило, хапається за можливість отримати нарешті омріяне помешкання, водночас виявляючи всі можливі милосердя та допомогу старенькій як знак подяки і через свою природну доброту. Якось після пригоди, що завдала героєві чимало душевних мук, він несподівано повертається до спільної домівки та виявляє, що лежача за його відсутності чудово ходить і дає собі раду... Фінал твору відкритий: автор залишає на розсуд читача, кого засуджувати, а кого виправдовувати в такій непростій життєвій колізії.

У той час як Ханімніса, удаючи тяжку недугу, заграє зі смертю, герої інших творів В. Султанли чекають на зустріч із нею як на свято чи своєрідний ритуал-перехід в інший світ. Бабуся Сола в “Пісні облетілого листа” обирає власні мелодію і танок як шлях переходу від нестерпної буденності, обтяженої раннім каліцтвом, а відтак зламаною долею, до кращого й гармонічнішого світу. А герой новели “По той бік вершини” старенький Сари-кіші сприймає смерть як перехід у буквальному сенсі. Йому здається, що здійснивши заповітну мрію і піднявшись на вершину гори Бабадаг, він із другого її боку побачить інший світ ще за життя: “Бабадаг був для нього вершиною світу; піднятися на вершину цієї гори і поглянути на інший бік її – було заповітною мрією його з тих пір, як він себе пам’ятав, мрією, яку він донині носив у своєму серці. Але часу на неї так і не знайшов, а життя пройшло. У казках бабусі та сторона гори була землею дива, житлом джинів. Дідусь розповідав про предивні пригоди, що траплялися в тих місцях. З самого дитинства йому здавалося, що по той бік гори починається інший світ. Чим би не був той світ, сном, мрією або чимось ще, він не давав йому спокою, як закляття, чари, тягнув до себе вдень і вночі” [1, 55].

У ситуації непростого морального вибору опиняються герої оповідань “Плямиста”, “Зачинені двері” і, підкорившись традиціями, досить вагомим у східному патріархальному суспільстві, утрачають шанс бути щасливими, позбуваються душевного спокою.

Візитний твір збірки В. Султанли, оповідання “Полярна ніч”, межує з *біографічним есеєм*. Оскільки автор не називає справжніх імен героїв, а український читач не настільки занурений у реалії політичного життя сучасного Азербайджану, щоб упізнати постать колишнього дисидента, не можемо назвати цей твір цілком біографічним, але, безперечно, він містить елементи реальних подій. Письменник у “Полярній ночі” знову вдається до засобу безстороннього зображення, проте читач виразно відчуває, наскільки болить героєві оповіді зрада вчорашнього соратника, яка полягає у відмові від сповідуваних ідеалів. Здається, мати та насолода від благ західної цивілізації після вдалої еміграції заступила колишньому політв’язневі ту мету, до якої він простував багато років в ім’я кращого майбутнього Батьківщини. Полярна ніч відтак – це не лише довгий нічний період без світла зірок і звичної темені, бо сонце не заходить у певний час улітку над Скандинавським півостровом. Полярна ніч – це довгий період холоду й темряви, після якого обов’язково проходить усеосяжний день.

Патріотична тема так само виразно постає в оповіданні з промовистою назвою “Батьківщина”, яке буде надзвичайно близьким українському читачеві за нинішніх реалій. На жаль, в Україні також знають, як це – зібратися й покинути дім за двадцять чотири години, бо настає підступний ворог, котрий ще вчора був мирним сусідом. Емоції переповнюють автора, і це одна із причин, чому він переказує події твору з погляду пса. Людині, розумній істоті, важко збагнути логіку війни, а тварині й поготів.

Жанрово збірку “Полярна ніч” складають оповіданнями, які виразно тяжіють до *притчі, фольклорного переказу*. Такий літературний ґатунок, що його бачимо в “Білій дорозі”, “Чужому”, “Дервіші”, “Легенді про змію”, “Острові”, “Наваї-Гумру”, “По той бік вершини”, “Пісні облетілого листа”, допомагає авторові відсторонитися від реалізму з його соціальною конкретикою та наблизитися до філософського узагальнення, спокійної й виваженої розмисловості, що її досягає людина, маючи певний досвід і мудрість. Зв’язок книжки В. Султанли з азербайджанською фольклорною традицією відчувається в усьому: у типових іменах, назвах, які позначають народні музичні інструменти, одяг, предмети побуту, інтер’єру і які лишаються незрозумілими без відповідних пояснень; у відтворенні народної моралі, звичаєвого права; у розгортанні оповіді та підборі художніх засобів. Водночас цей піднятий автором пласт усної народної творчості тісно переплітається з реаліями сучасного Азербайджану, змальовує дивну картину життя, де жодна деталь не випадкова, а має своє ритуальне значення. Ця особливість оповідань В. Султанли дає змогу провести своєрідні паралелі з доробком відомих українських письменників (Є. Гуцала, В. Дрозда, Вал. Шевчука), у якому речі також наділені здатністю оживати, а фольклорні наративи набувають не лише сакрального, а й долетворного значення, коригуючи життєписи героїв.

Для українського читача твори “Полярної ночі” будуть цікаві східним колоритом у поєднанні з життєвою мудрістю та філософією. Водночас часопростір “Полярної ночі” не увиразнено конкретний, а радше типовий для азербайджанських міст і сіл. Письменник акцентує на символах Сходу, у його творах з’являються змія, пустеля, море, гори, шлях, яким простує дервіш, розкішний палац східного правителя в оточенні садів неземної краси. Вагіф Султанли – автор, котрий уміє схопити й передати момент буття, і не важливо, чи це буде опис білої дороги у вічність, чи пророчий сон на смертному одрі, чи мрія каліки станцювати танок нареченої, хай і на чужому весіллі, чи приземлене бажання простого викладача мати власне житло. Усе це не важить, правду кажучи, бо за кожним таким штрихом художника читач угадає людську душу.

Отримано 12 квітня 2017 р.

М. Куїв